

Estampa
d'una representació
teatral
vuitcentista.

La prohibició governativa de 1801 sobre les representacions de teatre en català

Pep Vila

Els estudiosos del nostre teatre es mostren més o menys d'acord amb l'afirmació, contrastada a través de la documentació que ens ha arribat, que l'escena catalana, des del final del segle XVIII fins gairebé la institucionalització dels Jocs Florals, és gairebé un desert solcat només per una colla de noms il·lustres que escriuen gatades i altres peces menors, sainets humorístics i obres satíriques d'ambient polític. Hi ha també una línia culta al Rosselló i Menorca que ara no ens interessa tractar. A València floreixen els col·loquis, els miracles i els sainets bilingües. A Catalunya la tradició popular era la més efectiva amb representacions de teatre hagiogràfic i teatre passional, al costat de les obres de Francesc Renart, Josep Robreño, Abdó Terrades, etc.

Però si parlem del teatre institucionalitzat, el que es feia en escenaris estables i regla-

mentats, el balanç és encara més magre. En aquest panorama la posada en escena d'una obra en castellà permetia, a voltes, l'escenificació, a la mitja part, d'una obra curta catalana, xarona, en un sol acte, per acontentar la populassa, obres d'altra banda sustentades damunt del concepte de llengua baixa.

La incidència del teatre català a Girona en aquesta primera meitat del segle XIX és més aviat escassa. Una relació d'obres representades al Teatre Municipal de Girona en 1827, per la companyia de Magí Vidal de Reus, recull l'escenificació de «los pastorcillos», sense esmentar cap més notícia sobre el contingut de la representació. Una altra obra bíblica escenificada en 1828 és també en castellà: *El huerto de Babilonia... Nabucodonosor*. De les 299 obres que representen les companyies de Magí Vidal i Juan Grau entre 1827 i 1829, no hi ha cap en català, segons es desprèn d'una anàlisi

dels títols de les obres conservades a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament.

La impremta Grasés de Girona edità en 1849 *Los pastorcillos sea el nacimiento del hijo de Dios, autosacramental en 4 actos*. En 1869 es presenta a la ciutat una «Compañía Dramática Catalana», de la qual no n'hem trobat el repertori d'obres. En conjunt, són dades aïllades, però, que demostren, sense cap mena de dubtes, l'absència d'obres catalanes en els repertoris de companyies que vénen a treballar a una petita ciutat de província, amb actors que tenen cognoms de gent del país.

Durant el segle XIX dues prohibicions atempten contra la salut i la difusió del teatre en català. Aquesta que presentem de 1801, gairebé desconeguda per a tothom, i que hem trobat manuscrita a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona(1) entre els lligalls de teatre, i una segona de 1867(2) dictada durant el regnat d'Isabel II, que encara que no explica tota la problemàtica del teatre català de l'època, ni pretenem que sigui la clau per interpretar una situació complexa, sí que hem de suposar que va alentir la difusió d'un corrent autòcton i del drama romàntic a Catalunya que era hegemònicament castellà. Tot i que els dramaturgs són del país, i que gairebé ningú els ha estudiat, la catalanització només

és temàtica(3). A mitjan segle XIX, sí que hi ha una comèdia burgesa, un petit drama de costums fet per Josep M. Arnau, Eduard Vidal i Valenciano, Josep Feliu i Codina, etc.

Barrar el pas del català a l'escena volia dir convertir la llengua en un àmbit purament familiar, sense possibilitat d'expandir-se. L'abandó de la llengua de banda de les classes cultes també creà desconfiança, i el teatre català es refugia en el sàinet, l'entremès, el drama de la passió, referents encara medievalitzants. L'edicta de 1801 debia, però, perdre pistonada perquè en 1867, la vitalitat del nostre teatre, amb la revifalla renaixentista, obliga les autoritats a dictar una nova norma a través de la qual no s'admeten a censura obres dramàtiques en qualsevol dels dialectes peninsulars.

Arreu és sabuda la importància i la significació del teatre com a fenomen de divertiment i d'aculturació de les masses. Des de sempre les formes teatrals han irromput en la vida pública creant opinió, afaiçonant el gust d'àmplies capes de la població; altres vegades la pràctica teatral és objecte d'una atenció creixent de grups i cercles reduïts sobre la vigència de certs models estètics, amb la irrupció al final del segle XVIII d'una nova classe, una certa burgesia comercial que preparà el camí de la Renaixença.

Fins ara, els estudiosos del nostre teatre i de la llengua(4) només s'havien fixat en la prohibició que surt en la Reial Ordre de 15 de gener de 1867, gairebé a la fi del regnat d'Isabel II, quan el cap del govern era el general Narváez, quatre anys després de la fundació del teatre Romea de Barcelona, catedral del teatre català. Com a fet curiós, cal dir que no fou publicada a la *Gaceta de Madrid* sinó al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*(5) ja que només tenia àmbit provincial en ser Barcelona, cap i casal de Catalunya, i centre del primer teatre català de la Renaixença. La presència d'autors tan prolífics com Eduard Vidal, Frederic Soler «Pitarra», Conrad Roure, alarmà les autoritats desitjoses de prescriure el català com a eina de representació teatral: *En vista de la comunicacion pasada en este Ministerio por el censor interino de teatros del reino con fecha 4 del corriente, en la que se hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la censura escritas en los diferentes dialectos, y considerando que esta novedad ha de influir forzosamente a fomentar el espíritu autóctono de las mismas, destruyendo el medio más eficaz para que se generalice el uso de la lengua racional, la reina (q.D.g) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitirán a la censura obras dramáticas que estén exclusivamente escri-*

tas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España. Aquesta disposició potser afavorí la presència als nostres escenaris de tota una tradició de teatre bilingüe que encara és per estudiar. Davant la impossibilitat d'obres *exclusivamente escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España*, l'enginy dels homes del teatre els empeny a escriure obres hereves de la tradició sainetista, i una incipient comèdia de costums, algunes de les quals, presenten un curiós fenomen lingüístic: la diglòssia d'alguns estaments de la societat, quan alguns personatges de les classes altes parlen en castellà, i les menys afavorides en català.

La disposició de 1801

La disposició de 1801 té com a precedent una reforma del teatre que es fa a Madrid en 1799. El govern de Mariano Luis Urquijo a través del censor de teatres Santos Díez González treu endavant una *Idea de una reforma de los teatros de Madrid*, que s'aprovava per una reial ordre de 21 de novembre de 1799.

En 1801, Manuel de Godoy y Álvarez de Faria (Badajoz, 1767 - París, 1851), favorit de Carles IV, i home atent als postulats de la Il·lustració, en el sentit d'anar en contra les altres

llengües de l'Estat que no fossin el castellà, dictà unes *Instrucciones para el arreglo de teatros y compañías fuera de la Corte*, d'11 de març de 1801, amb les quals volia reformar tota la legislació teatral de l'època. En síntesi, hi havia una junta central que tenia competències per a tot l'estat i una junta particular, d'àmbit local en la qual participaven l'alcalde, un regidor i un censor literari designat per la junta general. L'alcalde de la població feia funcions de secretari i era el que donava els permisos d'obertura, feia els contractes amb l'arrendatari, encara que la censura i l'admissió d'obres a consulta eren responsabilitat d'un censor nomenat des de Madrid.

Ningú no ha estudiat encara aquests condicionaments en la vida teatral catalana. Segons Xavier Fàbregas(6), al començament del segle XIX, només el teatre de la Santa Creu de Barcelona estava autoritzat al Principat de fornir-se d'actors catalans. Les obres de gran repartiment venien contractades des de Madrid, al marge de la nostra llengua i dels nostres interessos artístics, econòmics o estètics.

Amb aquest pla general de reformes seria interessant resseguir la cartellera teatral gironina de mans de professionals, des del començament del segle XIX per tal de comprovar la

incidència d'aquesta normativa que queda truncada, momentàniament, per la Guerra del Francès que afavorirà un teatre en aquesta llengua, com a eina propagandística. Es fa necessari un estudi de la cartellera gironina i catalana que serveixi per documentar la pressió del castellà, la presència de la nostra llengua en les llistes d'obres representades, més enllà de l'aixecament de Riego en 1821 i l'inici del Trienni Constitucional. A costat d'un teatre religiós d'arrel secular, potser documentaríem la penetració d'un teatre popular i altres gèneres o subgèneres també subalterns fins arribar a la dècada de 1860-1870.

Si analitzem aquest l'edicta ens adonem com aquesta normativa treia protagonisme a Catalunya i afavoria el centralisme cultural. El reglament d'aquesta *Real Junta de Teatros* retalla qualsevol autonomia local o provincial. Des d'ara, aquesta junta amb seu a Madrid, rep una llista de les obres representades arreu. S'inicia així un rudimentari sistema de drets autors i de control de comptes dels quals un tres per cent, i per un espai de 10 anys, es destinava als autors de comèdies i tragèdies que es representaven a dos teatres de Madrid. El centralisme havia convertit Madrid en la capital teatral d'Espanya. No sabem la duració

d'aquesta reforma ni el seu abast real. Tampoc no he sabut trobar cap norma que reestableixi o doni la batalla a favor d'un teatre català. El romanticisme, però, no parlarà la nostra llengua. Alguns diuen que aquesta modernització teatral que havien iniciat els il·lustrats va fracassar en 1802, encara que es va mantenir el càrrec de censor per molt de temps. Els primers 30 o 40 anys del segle XIX són els més mals estudiats de la nostra història cultural. Tot i la manca de dades amb el terrabastall de la Guerra del Francès i el regnat de Ferran VII, el que és ben cert és que l'escena catalana patirà totes aquestes tensions fins ben arribada la Renaixença.

Anàlisi d'aquesta Instrucció

La Junta de Direcció i Reforma dels Teatres d'Espanya presidida per un governador del consell, amb un director, un censor i un regidor de Madrid, basa la seva estratègia en una ordenació molt estricta de l'espectacle teatral, que resumim seguidament. Com veurem són uns punts de gran interès per veure com funcionava el teatre a casa nostra, dintre de la millor línia jacobina, el reglament del qual afectava les representacions teatrals a Girona. En un apèndix transcrivim sencer el text de la Llei XII de Carles IV, *Instrucción para el arreglo de teatros y compañías cómicas fuera de la Corte*.

– Creació d'una junta particular, d'àmbit provincial, que nomenarà un corregidor a cada ciutat o poble on hi hagi un teatre obert. El càrrec corresponia, generalment, a l'alcalde amb l'ajut d'un regidor i un diputat, nomenats per l'ajuntament. En canvi, el censor literari era escollit per la Junta General. El secretari del censor era el mateix que el de l'ajuntament.

– Un governador del Consell de Teatres de Madrid té jurisdicció per resoldre qualsevol assumpte contenciós en afers de teatre. Aquest funcionari té poders per subdelegar les seves atribucions en la Junta dels Teatres de província.

– La censura de les obres que es representen, i també la determinació de la propietat intel·lectual de l'obra, correspondrà al censor subdelegat, que quan s'escaigui haurà de comptar amb l'aprovació d'un vicari eclesiàstic. Es

regula, fins i tot, el repartiment de papers entre actors, el bon gust en la tria dels decorats i en la posada en escena, etc.

– L'ajuntament de cada ciutat, en nom de la Junta, té atribucions per obrir o tancar els teatres, de lligar acords amb els empresaris que es facin càrrec de la programació.

– No es poden ballar, tocar o representar en cap teatre d'Espanya obres que no siguin en llengua castellana, en un intent que el català no s'implanti resoludament en la societat catalana, donada la importància del teatre com a divertiment de masses. Els actors que representen les obres han de ser espanyols o bé posseir aquesta nacionalitat.

– Es prohibeixen les companyies ambulants que exportaven el teatre d'una ciutat a l'altra. Això impossibilita el tràfic d'idees i d'obres, el contacte amb altres actors, possiblement, també amb companyies estrangeres. La Junta general pot aprovar, amb condicions, el trasllat d'aquestes companyies quan en pobles petits, el govern de la ciutat no assumeixi, per un any, el seu manteniment. En aquest cas se'ls expedirà un passaport per desplaçar-se d'un lloc a l'altre.

– Només s'admeten com a membres de companyies còmiques de ple dret, aquells joves que sàpiguen llegir i escriure, que tinguin bona educació i una conducta regular.

– Les juntes vetllaran pel bon funcionament dels contractes amb els empresaris, regularan el funcionament de les llotges, el pagament de les despeses dels actors, etc. Quan les companyies es presenten sense empresari, pel seu compte i risc, es farà un contracte d'arrendament, directament, amb les juntes.

– El censor, vocals de la junta i autoritats militars tenen entrada lliure i preferència a l'hora d'escollir un lloc adequat a la seva dignitat.

– Es regula el dret d'autor. Cada teatre del regne descomptarà un tres per cent en la recaptació de cada obra nova, a benefici de l'autor, per un termini de 10 anys. La Secretaria Central enviarà a províncies un llistat d'obres i autors perquè puguin saber en tot moment quines són aquestes novetats. La Junta General es reserva el dret i privilegi d'imprimir aquestes obres. Aquest control d'impremta frenarà potser també la impressió d'obres del país.

– El president de cada junta particular ha d'informar cada dos mesos a la junta central de les incidències i progressos, de les obres representades en la seva jurisdicció.

Pep Vila és filòleg.

Notes

- 1.-Lligalls administratius sobre teatre. Registre VI. Cultura 6.3. El text de Girona que reproduïm és una còpia manuscrita del decret que va sortir a la *Novísima recopilación de las Leyes de España* (s.i.), 1805, Tom III, llibros VI i VII, pàgines 669-671. Aquest decret també l'esmenta Maria Tarragó Artells al seu llibre, *El teatre de les comèdies de Reus. Un exemple de vitalitat ciutadana (1761-1892)*, El Médol, Tarragona, 1993, pàg. 65. Això vol dir que era una norma estesa i coneguda arreu que va afectar moltíssim la trajectòria vital de teatre català. Pel que fa a Girona, vegeu el llibre col·lectiu a cura de J.M. Birulés, J.M. Fonalleras, Pere Garcia i Ignasi de Solà-Morales, *Història del teatre municipal de Girona (1769-1985)*, Ajuntament, 1985.
- 2.-Àngel Carmona, *Les dues Catalunyes*, Editorial Ariel, Barcelona, 1967, pàg. 24.
- 3.-Sobre aquesta època vegeu el llibre de Xavier Fàbregas, *Les formes de diversió en la societat catalana romàntica*, Curial, Barcelona, 1975.
- 4.-Josep Melià, *Informe sobre la llengua catalana*, Barcelona, 1970, pàg. 312. També l'esmenta sense estudiar-la en el context del teatre de l'època, Francesc Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, Edicions 62, Barcelona, 1985, pàgines 59-60.
- 5.-Núm. 244 de 29-1-1867.
- 6.-X. Fàbregas, *op. cit.*, pàg. 12.